

*Опальчук Б. В., студент спеціальності
«Соціальна педагогіка», НУБіП України, (м. Київ)
Кубицький С. О., кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки та інформаційних
технологій в освіті, НУБіП України, (м. Київ)*

РОЛЬ ПРОБАЦІЇ В СИСТЕМІ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ

Розглядаються особливості перевиховання правопорушників у системі пенітенціарних установ. Стверджується, що напрямки перевиховання не завжди позитивно впливають на особистість. Розглядається можливість введення служби пробації як одного із напрямків діяльності пенітенціарних установ для ведення соціальної реабілітації правопорушників гуманістичними методами не пов'язаними з місцями позбавлення волі.

Ключові слова: пенітенціарна установа, служба пробації, соціальний педагог, пробаціонер, офіцер пробації.

Рассматриваются особенности перевоспитания правонарушителей в системе пенитенциарных учреждений. Утверждается, что направления перевоспитания не всегда положительно влияют на личность. Рассматривается возможность введения службы пробации как одного из направлений деятельности пенитенциарных учреждений для ведения социальной реабилитации правонарушителей гуманистическими методами не связанными с местами лишения свободы.

Ключевые слова: пенитенциарное учреждение, служба пробации, социальный педагог, пробационер, офицер пробации.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Згідно зі статистичними даними на початок ХХІ століття кримінально-виконавча система України включала до складу понад 201 установу, в яких перебувало понад 351 тисяч правопорушників, із них приблизно 68 тисяч знаходилося у слідчому ізоляторі. На 2005 рік кількість спецконтингенту налічувало близько 400 тисяч осіб, і з кожним роком ця цифра продовжує зростати. Однак традиційна система перевиховання правопорушників є ще далеко неідеальною. Це породжує значні розходження у методах і характері перевиховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури з даної проблематики дає підстави стверджувати, що різні теоретичні підходи до перевиховання та корекційного впливу в основному однаково оцінюють крайні варіанти взаємин з правопорушниками, але акцентують увагу на різних особливостях поведінки правопорушників і помітно розходяться у розумінні завдань та способів перевиховання. Такий стан корекційного впливу не задовольняє практику перевиховання, ускладнює об'єктивну оцінку її результативності, а також перешкоджає удосконаленню і розвитку теорії. Тому фахівці роблять спробу побудувати діагностичні схеми, які б

поєднували методики діагностики, що спираються на принципи різних теоретичних підходів [1, с. 25].

Так, теоретичне обґрунтування сучасних підходів до впровадження альтернативного покарання правопорушників (служба Пробації) здійснювали у працях такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Д.В. Ягунов, Д. Вітфілд, Э.В. Тиха, G. Huges, P. Raynор та ін., де значну увагу приділяли процесу збереження особистості, що скоїла правопорушення [1-7].

Водночас психологічні особливості готовності суспільства прийняти дану форму покарання вивчені недостатньо, фрагментарно і без орієнтації на толерантність суспільства, і як окремого психокультурного явища, і як інтегральної риси сучасного громадянина. На даний час не існує чітко обґрунтованої системи переходу від традиційного покарання правопорушників до більш гуманного способу перевиховання.

Виходячи з цього, **метою** нашої статті є розгляд можливості введення служби пробації як одного із напрямків діяльності пенітенціарної служби для ведення соціальної реабілітації правопорушників гуманістичними методами не пов'язаними з місцями позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу. Як правило, поняття «злочин» у громадян країни асоціюється з нанесенням шкоди потерпілому, а тому покарання розуміють як завдання злочинцю фізичного і морального страждання. Хоча мета покарання полягає у встановленні соціальної гармонії у внутрішньому світі самого злочинця. Одна із головних цілей покарання передбачає профілактичну мету – запобігти повторного скоєння злочину [3, с. 85].

Для кращого виконання соціальним педагогом завдання і функцій перевиховання злочинців у пенітенціарних установах, перешкоджають умови утримання, що далеко не відповідають міжнародним нормам задекларованих Міжнародними стандартними правилами.

Перед початком судового процесу обвинувачений потрапляє до слідчого ізолятору – саме слідчий ізолятор стає першим випробуванням стійкості його психіки. Як правило особи, які знаходяться у слідчому ізоляторі, під час ведення слідства, що може тривати досить значний час, зазнають більшого потрясіння, ніж засудженні до позбавлення волі. Ще кілька років тому у переповнених приміщеннях пенітенціарних установ системи України, тисячі осіб не мали індивідуальних спальних місць. Відсутня до сьогоднішнього дня система розподілення правопорушників за тяжкістю скоєння злочину. В одній камері знаходяться особи, що вперше потрапили під слідство, та інші особи, що обвинувачуються у вбивстві, зґвалтуванні, рекеті. Велика концентрація підсудних призводить до негативних явищ: виокремлення лідерів, поділ засуджених на клани, боротьба за владу [3, с. 63-86].

Статистика засвідчує, що понад 40% сімей засуджених розлучаються. 60% спецконтингенту – це молодь до 30 років. До того ж помітна тенденція його швидкого омолодження. Понад 40% тих, кого звільняють, потребують спеціальної психологічної підтримки [3, с. 74].

Молода людина, котра вперше потрапляє за ґрати, проходить своєрідний університет десоціалізації, який морально, фізично і психічно руйнує особистість. Останнім часом спостерігається значне покращення, однак, чимало проблем чекають на своє вирішення. Виникає необхідність у

розвитку спектру нев'язничих санкцій свого роду примусового попередження, умовного засудження, випробування (пробації), громадських робіт тощо. Посилення соціально-педагогічного патронату над людьми, особливо молодими, що не зуміли самотужки розв'язати свій конфлікт із суспільством.

Основним і не менш важливим засобом виховання та перевиховання ув'язнених є дотримання чітко встановленого режиму – рамок поведінки та організації відпочинку й праці. Система заборон, правил та вимог, які обмежують зв'язок із зовнішнім світом. Обмежуються задоволення звичних на волі бажань й свобода пересування. Ув'язнення змушує змінювати свої інтереси, стереотипи поведінки, формування та розвиток нових вмінь і навичок.

На жаль, непокоїть ріст рецидивних злочинів, що скоїли неповнолітні, основними причинами повторного скоєння злочину виступає:

- відсутність досвіду самотійного життя після перебування у місцях позбавлення волі;
- порушення прав неповнолітніх представниками правосуддя;
- відторгнення суспільством підлітка;
- відсутність покровителів, родини;
- байдужість до свого кращого, світлого майбутнього [2, с. 35].

Працювати у пенітенціарно-пробаційних установах соціальному педагогу потрібно у тісній співпраці із самим в'язнем. Проте, якщо ув'язнений не має бажання виправити помилки минулого життя, соціальний педагог йому не зможе допомогти у повній мірі. Ув'язнені, що вперше потрапили у місця позбавлення волі і при цьому не скоїли тяжкого злочину, у минулому житті займали певне положення в суспільстві, змушені спілкуватися із злочинцями, які усе своє життя перебувають за ґратами. У період адаптації позбавлених волі, як правило, у більшості із них – позбавлення волі викликає депресивний стан, стрес, тугу, меланхолію. Щоб запобігти негативних таких умов, соціальний педагог має здійснювати роботу у три етапи. На першому етапі, під час надходження ув'язнених у колонію, соціальний педагог вивчає його документи та причини відхилення у поведінці. На другому етапі,

складається програма перевиховання. Новоприбулим надається допомога в адаптації до нових умов та включення їх у ритм життя. Усі вони розподіляються поручителем приблизно на шість груп:

- особи, що стали на шлях виправлення;
- особи, що стали твердо на шлях виправлення, ініціативні, впливають на інших, розкаються в допущених правопорушеннях;
- особи, що засуджують свої злочини;
- особи, що мають невизначену поведінку;
- порушники порядку;
- авторитети злочинних угруповань [2, с. 42].

Згідно з такою класифікацією соціальний педагог здійснює не індивідуальний підхід до вихованця, скоріш диференційований, оскільки названі групи не можуть охопити усього різноманіття індивідуальностей.

На третьому етапі, після відбуття ув'язненим покарання, підбиваються підсумки всієї роботи колективу колонії із перевиховання. Проте оцінка вихованості може й не підтвердитися після виходу на волю, оскільки на неї впливають багато чинників:

- дотримання норм стосовно звільненого;
- низка залежностей (від середовища, в якому доведеться жити);
- від наявності у нього житла і роботи;
- від навколишнього морального клімату [1, с. 60].

Саме тому, на наш погляд, у рамках пенітенціарної системи можливо ввести службу Пробації для роботи з певною категорією ув'язнених. Особа, що не скоїла тяжкого злочину (вбивства, зґвалтування, тощо), зможе мати можливість відбувати покарання поза межами ув'язнених закладів перевиховання. Наприклад, у домашніх умовах, зможе займатися: звичайними справами, працювати на улюблені роботі, так зване умовне покарання але з більш широким профілем. Якщо сьогодні під умовне покарання підпадають не значні правопорушення, згодом із встановленням пробаційної системи під умовне ув'язнення будуть підпадати ті злочини, що підлягали

безпосередньому позбавленню свободи [4, с. 69].

За таких умов поручитель відіграє значну роль у контролі поведінки за пробаціонером. Пробаціонер – це особа, яка порушила закон і визнана судом виною у скоєнні правопорушень, при цьому не знаходиться у місцях позбавлення волі, вона знаходиться на поруках у офіцера пробації (соціального педагога), а також перебуває на обліку у службі пробації [5, с.90].

Служба пробації – це вид пенітенціарної служби, сфера роботи якої полягає у соціальній реабілітації правопорушників гуманістичними методами не пов'язаними з місцями позбавлення волі [5, с. 91].

Служба пробації буде брати на поруки злочинців, що не становлять загрози для суспільства. Щомісяця особа, що знаходиться на обліку у службі пробації повинна обов'язково проходити автотренінги пов'язані із самовдосконаленням і саморозвитком. Психологи і соціальні педагоги будуть надавати допомогу, якої потребує пробаціонер, а контроль за процесом перевиховання у службі пробації лягатиме на офіцера пробації [6, с. 168].

Офіцер пробації – це соціальний педагог, який бере на поруки правопорушника з метою подальшої реабілітації у соціумі [6, с. 39]. Для ефективної роботи офіцер пробації повинен вивчити вимоги чинного законодавства, яке регулює діяльність кримінально-виконавчої системи (новий Кримінальний кодекс України, Указ Президента України від 22.04.1998 року «Про утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань», положення про психологічну службу установ виконання покарань, яке було затверджене наказом № 33 від 2000 року), керівні документи, що стосуються пенітенціарної системи держави, пенітенціарної політики України та пенітенціарної опіки.

Шляхом самоосвіти має поглиблювати свої знання на основі найновіших досягнень науки, форм, засобів та методів соціально-педагогічної діяльності у виправних установах. Поглиблювати знання основ загальної, вікової, педагогічної, кримінально-виконавчої психології. Ознайомлюватися з

основами психотерапії, сексології, психогієни, психології праці, сугестології, психолого-педагогічного консультування, методами саморегуляції, самонавчання та самовиховання. Вдосконалювати свої знання, необхідні для психолого-педагогічного патронату розвитку особистості, як складно організованої системи у світлі вимог автентичної педагогіки та філософії нестабільності й глобальних проблем людства.

На основі законодавства та вивчення конкретних особливостей та умов діяльності виправної установи, з допомогою адміністрації та соціально-психологічних служб розробляти концепції соціально-педагогічної діяльності, складати плани перспективної та річної роботи. Співпрацювати із психологами, вивчати новоприбулих пробаціонерів, складати їх психолого-педагогічні характеристики, на основі яких формується картотека соціально-педагогічної паспортизації. На основі даних соціально-педагогічної паспортизації розробляти індивідуальні програми соціально-педагогічної роботи та відповідні рекомендації.

Виявляти осіб із підвищеною психологічною напруженістю, схильних до проявів внутрішньої та зовнішньої агресії. У співпраці із психологом вивчити їх психологічні особливості, на основі зібраних матеріалів розробити соціально-педагогічні заходи, спрямовані на запобігання дестабілізуючої поведінки. Організовувати та проводити за згоди сеанси релаксації з метою оздоровлення, саморегуляції, самовиховання та самонавчання. Регулярно аналізувати та узагальнювати одержані результати з основних напрямів соціально-педагогічної діяльності, результати аналізів та узагальнень доводити до відома керівництву установи. Дотримуватись принципу конфіденційності в індивідуальній соціально-педагогічній роботі з клієнтами [5, с. 124].

Офіцер пробації-початківець, приступаючи до роботи, повинен у найзагальніших рисах орієнтуватися у найхарактерніших особливостях контингенту виправних установ, особливо підлітків та молоді, оскільки вони складають майже половину засуджених.

Значну частину контингенту пробаційної служби складають підлітки, у

криміногенній спрямованості яких негативну роль відіграла, насамперед, неблагополучна сім'я. Дестабілізуючий вплив на підлітків справила правопорушна поведінка батьків, старших братів чи сестер, зловживання алкоголем, наркотиками, грубість і жорстокість у стосунках з навколишніми, аморальна поведінка, неробство, розпушта тощо.

Потрібно також враховувати, що в деяких сім'ях у підлітків сформувалася настороженість і агресивність до навколишніх через відчуття власної зайвості, нелюбимості у неблагополучній сім'ї. У свій час правопорушники народилися поза шлюбом, їхніми батьками були самотні матері-одиначки, часто неповнолітні [1, с. 102].

У той же час у виправних установах є і окремі групи неповнолітніх злочинців з багатих сімей, батьки яких потакали їхнім аморальним вчинкам, задовольняли найпримхливіші забаганки, звільняли від домашніх обов'язків.

Соціальний педагог у співдружності з психологічною та психотерапевтичною службами повинен звернути особливу увагу на проблему наркозалежності, тому що значна частина поступаючих на перевиховання має уже певний стаж наркозалежності. Дослідниця Е.В. Тиха, характеризуючи таких вихованців, виділяє їх внутрішні особливості:

- низький рівень самоконтролю;
- суперечливість самооцінки і рівня домагань;
- емоційна нестабільність [7, с. 26].

Висновок. Таким чином, саме служба пробації у системі пенітенціарних установ у майбутньому зможе відігравати значну роль у соціальній реабілітації правопорушників гуманістичними методами не пов'язаними з місцями позбавлення волі. Нам не потрібні заклади перевиховання, які морально, духовно і фізично калічать особистість, адже, як показує статистика, більшість правопорушників після повернення із в'язниці не можуть працювати за фахом, оскільки відбували покарання, суспільство відторгає їх. Основне завдання служби пробації – збереження фізичного, морального і духовного здоров'я особи, що скоїла не тяжкий злочин, можливо випадково, не усвідомлюючи наслідків.

Питання педагогіки

Насамперед служба пробації буде орієнтована на допомогу неповнолітнім злочинцям.

Пріоритетним напрямком служби пробації має стати визначення перспектив подальшого існування пробаціонера – його працевлаштування, забезпечення житлом, продовження освіти, тощо. Саме ці проблеми мають вирішуватися офіцером пробації протягом усього періоду перебування на

обліку у службі пробації. Ми зможемо довести, що саме служба пробації орієнтована на збереження людської сутності.

Перспективи подальших досліджень бачимо в активізації наукового дискурсу з питань інноваційних підходів до покращення практичної підготовки майбутніх офіцерів пробації у навчально-виховному процесі.

Література

1. Ягунов Д.В. Альтернативні санкції в сучасному пенальному ландшафті / Д.В. Ягунов // Актуальні проблеми політики. – Одеса: Юридична література, 2007. – Випуск 30. – С. 204-211.
2. Ягунов Д.В. Трансформація системи альтернативних покарань в Англії та Уельсі: можливість запозичення зарубіжного досвіду для України / Д.В. Ягунов // Відновне правосуддя в Україні. – 2007. – №2 (6). – С. 67-72.
3. Ягунов Д.В. Філософія пробації: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період після 1990-х років) / Д.В. Ягунов // Актуальні проблеми політики. – Одеса: Юридична література, 2011. – Випуск 41. – С. 198-207.
4. Вітфілд Д. Вступ до служби пробації: Монографія / Д. Вітфілд. – К.: Аттика, 2004. – 192 с.
5. Huges G. 'The Competing Logic of Community Sanctions: Welfare, Rehabilitation and Restorative Justice', in E. McLaughlin and J. Muncie (eds.), *Controlling Crime*. – SAGE Publications, 2002. – 279 p.
6. Raynor P. Community Penalties: Probation, Punishment, and 'What Works', in M. Maguire, R. Morgan and R. Reiner (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*. Third edition. – 1172 p.
7. Тихая Э.В. Социально-педагогическая адаптация воспитанников колонии к условиям жизни после освобождения / Э.В. Тихая // Практическая психология и социальная работа. – 2001. – № 3. – С. 35-40.

Opalchuk B. student

Kubitskiy Sergei, PhD. ped. Associate Professor

ROLE OF PROBATION IN THE PRISON SYSTEM

The features of perevikhovannya of offenders are examined in the system of penitenciarikh establishments. It becomes firmly established that directions of perevikhovannya not always positively influence on personality. Possibility of introduction of service of probation is examined as one of directions of activity of penitenciarney service for the conduct of social rehabilitation of offenders by humanism methods unconnected with the places of imprisonment.

Service of Probation will take on bail criminals which do not make a threat for society. Monthly person which is on an account in service of Probation must necessarily prokhoditi avtotreningi related to self-perfection and samorozvitkom. Psychologists and social teachers will give help, probationer needs in which, and control after the process of perevikhovannya in service of Probation will lie down on the officer of probation.

Keywords: penitenciarna establishment, service of probation, social teacher, probationer, officer of probation.